

Вступ

Жоден аспект українського культурного, суспільного, політичного, а навіть економічного життя упродовж останнього тисячоліття не можна зрозуміти, не беручи до уваги внеску християнства, його вчення та канонів, літургійних практик, етичних норм, спільнотної та особистої духовності, церковного мистецтва та народної побожності.

Державотворчі процеси кінця вісімдесятих – початку дев'яностих років в Україні викликали закономірний інтерес до історії Церкви як важливого чинника сучасних перетворень. Знання її минулого потрібні для подолання багатьох штучних стереотипів, усталених у радянський період, які перешкоджають правильному розумінню єдності Церкви. Історично-канонічні дослідження розкривають причини сучасної міжцерковної роз'єднаності, з'ясовують її причини, проєктують варіанти можливого виходу з неї. На основі зібраного та впорядкованого матеріалу спробуємо об'єктивно розкрити процес утворення діяльності та статусу греко-католицької церкви на Закарпатті з найдавніших часів до сьогодення.

Тема нашої дипломної праці: «Мукачівська греко-католицька єпархія. Історичний розвиток та канонічний статус».

Ця дипломна робота досліджує канонічний статус Мукачівської греко-католицької єпархії, є спробою науково проаналізувати історичні та канонічні витoki становлення Мукачівської греко-католицької єпархії. На даний момент ми не зустрічаємо ґрунтовних дослідницьких чи монографічних праць українською мовою, які б аналізували канонічний статус Мукачівської греко-католицької єпархії під історично-правовим кутом. Таким чином, дана робота вносить суттєвий вклад у історію вивчення розвитку канонічного права в Українській Греко-Католицькій Церкві синтезуючи в одне ціле думки різноманітних експертів (каноністів та істориків) про канонічний статус Мукачівської греко-католицької єпархії. У своєму дослідженні ми опирались, як на її історичний досвід, так і на сучасні реалії, які окреслюються поняттям «Церква *sui iuris*». У час, коли Українська Греко-Католицька Церква після довголітніх років підпілля та радянських репресій наново віднаходить свою ідентичність та коріння, дана робота є актуальною не лише з огляду на те, що ми поглиблюємо історично-канонічну думку, а й тому, що намагаємося збагатити культурну спадщину нашої Церкви.

Мета дипломної роботи: дослідити канонічний статус Мукачівської греко-католицької єпархії у її історичному розвитку колись і тепер.

Для досягнення мети були поставлені наступні завдання:

- 1) прослідкувати момент створення та історію розвитку Мукачівської греко-католицької єпархії;
- 2) дослідити особливості канонічного статусу Мукачівської греко-католицької єпархії.

Предмет нашого дослідження – матеріали і документи, що розкривають канонічний статус Мукачівської греко-католицької єпархії у історичному розрізі та на тлі поняття «Церкви *sui iuris*».

Об'єкт дослідження – Мукачівська греко-католицька єпархія.

Хронологічні рамки дослідження обіймають період від зародження християнства на території сучасного Закарпаття до сьогодення.

Методологічні принципи дослідження – наукова об'єктивність, історизм, історичний плюралізм.

У ході дослідження проаналізовано ряд канонічних та історичних джерел, сягнувши до офіційних документів Римського Апостольського Престолу та Кодексу Канонів Східних

Церков. Використовуючи методи аналізу та синтезу, співставлення фактів та понять, розгляду правничих подій на тлі історичних процесів, у роботі робляться висновки про відповідність актуального канонічного статусу Мукачівської греко-католицької єпархії до історичних та канонічних аргументів.

Структура роботи: вступ, два розділи та висновки, список використаної літератури. Такий поділ найбільш оптимально відповідає поставленій меті і допомагає розкрити тему в повному обсязі.

У першому розділі розглянуто історію Мукачівської Єпархії. Детально досліджено такі питання:

1) Передумови створення Мукачівської Єпархії, де проаналізовано процес зародження християнства на території сучасного Закарпаття, з'ясовано роль апостолів слов'ян святих Кирила та Методія у християнізації Закарпаття, досліджено та наведено факти, що свідчать про існування стійкої церковної структури на території Закарпаття ще задовго до канонічного оформлення Мукачівської греко-католицької єпархії.

2) Ретельно проаналізовано процес укладання Ужгородської Унії та канонічного оформлення Мукачівської єпархії в єдності з Римським Апостольським Престолом. Варто зазначити, що тут подано ряд історичних чинників, які мали суттєвий вплив на згадані події.

3) Період становлення Мукачівської греко-католицької єпархії в час утисків на неї Угорської римо-католицької ієрархії. Намагання мукачівських владик звільнитись від цієї влади, процес визнання Мукачівської греко-католицької єпархії як Церкви безпосередньо підпорядкованої лише Римському Апостольському Престолу. На особливу увагу заслуговують наведені у розділі свідчення спроб Римського Престолу, щодо надання канонічного статусу Мукачівській греко-католицькій єпархії.

4) Переслідування Церкви на Закарпатті під час Радянського режиму, життя Мукачівської єпархії у підпіллі та сучасний етап її відродження.

У цьому розділі вміщено аналіз канонічного статусу Мукачівської греко-католицької єпархії та її зв'язок із Києво-Галицькою Митрополією у кожному із наведених історичних періодів.

Джерелами для написання першого розділу послужили праці відомих дослідників історії Закарпаття: о. Степана Папа, о. Атанасія Пекаря, Володимира Фенича, Анатала Годинки, Олександра Барана, Даниїла та Стефана Бендасів, о. Ласло Пушкаша, Василя Маркуся та інших.

У другому розділі розглянуто та проаналізовано місце Мукачівської греко-католицької єпархії як Церкви свого права у системі ієрархічної структури Вселенської Церкви згідно з ККСЦ та дослідженнями сучасних каноністів. Становище Мукачівської греко-католицької єпархії як Церкви свого права, існуючі при цьому взаємовідносини і пріоритетність відносно інших Церков свого права.

Методи дослідження впливають з мети, об'єкта, предмета і наукових завдань дипломної роботи. У процесі дослідження застосовано метод аналізу та синтезу, порівняльний та описовий методи. Застосування з-поміж комплексу інших загальнонаукових методів історичного і логічного синтезу забезпечує конкретно-історичний характер дослідження в реальних часових та просторових рамках. Звертаючи увагу на мовні засоби, які використовуватимуться в дослідженні, слід зауважити, що термінологічні особливості цієї праці полягають в наступному: говори-тимемо Закарпаття – йтиметься про сучасну Закарпатську область, Пряшівщину і

Тат-ранщину (Словаччину), Нирьщину (Угорщину), Залісся (Румунію). Коли йтиме мова про русинів, слід розуміти, що тут розглядається корінне населення Закарпаття охопле-не періодом від найдавніших часів аж до сьогодення не в політичному, але в етнічному аспекті тодішньої самоідентифікації. З іншого боку, слід підкреслити, що цей термін в багатьох випадках має не так націоналістичний чи територіальний, як релігійний від-тінок: він відносився до всього, що має якийсь стосунок до візантійської церковної тра-диції на древніх «руських» землях. У цьому контексті цей термін використовувався аж до початку ХХ ст. на території сучасної Галичини .

Розглядаючи використаний термінологічний апарат, конкретизуватиметься зна-чення понять, застосованих у назві, які є основоположними щодо змісту праці і будуть поясненні у самому тексті роботи.

При написанні роботи виникли певні труднощі з критичною та аналітичною літе-ратурою, яка стосується питання історії греко-католицької Церкви на Закарпатті, проте особлива трудність є в доступності україномовної літератури, яка б розкривала поняття «Церкви свого права», а особливо поняття «Інші церкви свого права». Хочеться зазна-чити, що література, використана у праці, стосується довготривалих та складних істо-ричних, політико-соціальних та культурних процесів. Проте цілісно вони не були опи-сані в цій праці через свій великий об'єм та пов'язаність їх з іншими широкими проша-рками наук. Сьогодні, коли здійснюється активний пошук істин та оновлення життя в усіх сфер суспільства, чітко відчувається потреба у об'єктивному дослідженні історії греко-католицької Церкви на Закарпатті та Україні в цілому. Хотілося б, щоб дане дипломне дослідження допомогло усім зацікавленим історією християнства на українських зем-лях зробити ще один крок у цій царині.

ВИСНОВКИ

У представленій дипломній роботі ми мали на меті дослідити канонічний статус Мукачівської греко-католицької єпархії у його історичному контексті та у світлі Кодек-су Канонів Східних Церков. Нами було опрацьовано історичну літературу, а також но-рмативні акти Римського Апостольського Престолу. В результаті аналізу даних джерел можна зробити наступні висновки:

На території України існує канонічний казус: на її території існують дві Східні Католицькі Церкви – Українська греко-католицька Церква та Мукачівська греко-католицька єпархія. Обидві Церкви мають спільне коріння, про що свідчить ряд фактів про зародження християнства на українських землях. Зокрема територію, на якій роз-ташована сучасна Україна, (в тому числі і Закарпаття), населяли одні і ті ж народи. Спершу (приблизно у V ст. до народження Христа) – скіфи, а далі у перших століттях нашої ери їм на зміну прийшли слов'яни, які іменували себе русинами. Завдяки торго-вельним зв'язками цих племен із грецькими колоніями, та спираючись на ряд археоло-гічних знахідок можна ствердити, що між скіфів та слов'ян існувало християнство віза-нтійського обряду ще до приходу на ці території святих Кирила та Методія.

У II ст., коли Закарпаття вийшло з-під влади Болгарії, а отже, воно органічно пот-рапило під релігійний та політичний вплив Київської Русі саме тому, що було христия-нізованим святими Кирилом та Методієм – місіонерами Константинопольського Патрі-арха. На загал, впродовж всієї історії Закарпатська греко-католицька єпархія та Київсь-ка Митрополія підтримували тісний зв'язок, про що свідчить теорія про те, що священ-ство для хрещення Київської Русі Володимир Великий запросив, власне, із Закарпат-тя .

Тісній співпраці Закарпатської греко-католицької єпархії з Київською Митрополією завжди активно противилися угорські правителі, під владою яких і знаходилося Закарпаття. Оскільки усі Закарпатські владики у XV-XVI ст. були свячені киево-галицькими митрополитами та прихильно ставились до Берестейської Унії, кальвіністично настроєні угорські правителі забороняли будь-які зв'язки із ними. Започаткував безпосередню працю із поширення унії на Закарпатті запрошений туди Перемиський єпископ Київської Церкви Атанасій Крупецький. Важливу роль у популяризації унійної ідеї відіграв також Київський митрополит Йосиф Рутський. Після Ужгородської Унії та канонічного встановлення Мукачівської греко-католицької єпархії розпочався період утисків Угорських римо-католицьких єпископів, направлений на те, щоб повністю відокремити її від Київської Митрополії та підчинити своїй юрисдикції.

Від часу свого заснування чи визнання наприкінці XIV ст. Мукачівська греко-католицька єпархія перебувала під безпосередньою юрисдикцією угорських єпископів та архієпископів, що оберталося для місцевого українського духовенства та звичайних вірних нещадним гнітом. Такий бажаний статус *sui iuris* Мукачівська греко-католицька єпархія здобула лише 1937 р., коли вона була остаточно виведена з-під залежності угорського Остригомського архієпископа та безпосередньо підпорядкована Ватикану. Збереження незалежного статусу Мукачівської греко-католицької єпархії від Української греко-католицької церкви на території України суперечило усталеній позиції Ватикану визначати територіальні межі окремих церков чи єпархій, зважаючи на чинні визнані міжнародним співтовариством кордони держав, на території яких діє та чи інша помісна Церква. Тому на середину 1995 р. завдяки активності тогочасного Апостольського нунція в Україні архієпископа Антоніо Франко Конгрегація Східних Церков підготувала проект Декрету про утворення Ужгородської (або Мукачівської) митрополії у складі УГКЦ у статусі Верховного Архієпископства. З ухваленням цього декрету Ватикан готовий був визнати юрисдикцію глави Української Греко-Католицької Церкви над усією територією. Проте через спротив частини місцевого духовенства декрет не був ухваленим. Вважається, що такий стан речей влаштовує певні впливові сили у Ватикані, зокрема ті, що пов'язані із сусідніми до Закарпаття теренами Угорщини та Словаччини.

Прихильники незалежного статусу Мукачівської греко-католицької єпархії, щоб продемонструвати свою інакшість порівняно з рештою українських греко-католиків, взяли на озброєння мовне питання. Ще з початку 1990-х років керівництво єпархії не втомлювалося повторювати, що старослов'янська мова є рідною для місцевих закарпатців, тоді як використання в богослужіннях української, на їхню думку, неспроможне забезпечити належної урочистості й суперечить місцевим традиціям. Проте слід зазначити, що на початку березня 2011 р. у Закарпатті була створена Закарпатська обласна греко-католицька спілка імені владики Івана Маргітича, яка переслідує ідеї перепідпорядкування Мукачівської греко-католицької єпархії від Ватикану безпосередньо до УГКЦ з перспективою створення в Україні патріархату, а також популяризацію української мови, сприяння утвердженню її використання як під час Богослужінь, так і у всіх інших сферах діяльності Мукачівської греко-католицької єпархії.

Подвижництво закарпатських українців на шляху до України варте захоплення та широкої популяризації, однак жодним чином не може бути підставою для їх

автоно-мізації, зокрема і в церковній сфері. Ні юридичний статус *sui iuris*, ні заклики до збереження старовини не можуть змінити того факту, що Закарпаття – невід’ємна частина незалежної України, а близько 80% населення області – українці. Історія християнства на закарпатських землях була і є в достатній мірі суперечлива, а тому неоднозначність і дискусійність притаманна і для цієї дипломної роботи. Довгий час не друкувалися об’єктивні праці з даної тематики, про розвиток історії та суспільно-політичних процесів у краї. А ті, що видавалися, були заполітизовані і мали односторонній підхід, замовчувалися та фальсифікувалися історичні джерела. Завданням цієї дипломної роботи не було дати вичерпну відповідь на запитання, як розв’язати ті проблеми, які виникають в процесі існування двох східних католицьких Церков на території однієї держави. Особливістю даної роботи є намагання проаналізувати досвід стосунків двох Церков. А також зацентувати увагу на тих болючих запитаннях, які ще досі залишаються невирішеними, проте не втрачають своєї актуальності, і з часом виникне необхідність дати відповіді на них. Це дослідження є тільки скромним внеском у працю, яка ведеться у цій галузі, тому залишається ще величезне поле для подальших пошуків і досліджень.

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ 2

ЗМІСТ 3

ВСТУП 4

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК МУКАЧІВСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЄПАРХІЇ 9

- 1.1. Окреслення території на Закарпатті 9
- 1.2. Розвиток Закарпатської Церкви до XVI ст. 10
  - 1.2.1 Християнізація закарпатських земель 11
  - 1.2.2. Роль угорської політичної еліти 13
  - 1.2.3. Деякі важливі факти про закарпатські землі у X-XVI ст. 14
- 1.3. Зв’язки з київським християнством до XVI ст. 16
  - 1.3.1. Київська Русь 16
  - 1.3.2. Берестейська Унія і закарпатські землі 18
- 1.4. Ужгородська церковна унія 20
  - 1.4.1. Підготовка 20
  - 1.4.2. Укладення 22
- 1.5. Канонічне встановлення Мукачівської єпархії 25
- 1.6. Змагання за визволення з-під влади угорського латинського примаса 30
- 1.7. Закарпатські землі в XX ст. 33
  - 1.7.1. Початок XX ст. 33
  - 1.7.2. Мукачівська греко-католицька єпархія за часів радянської влади 34
  - 1.7.3. Легалізація Мукачівської греко-католицької єпархії 37

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО КАНОНІЧНОГО СТАТУСУ МУКАЧІВСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЄПАРХІЇ 39

- 2.1. Формування сучасної канонічної термінології на означення Східних Католицьких Церков 39
  - 2.1.1. Еклезіологічна канонічна термінологія до II Ватиканського Собору 39

2. 1. 2. Еклезіологічна термінологія II Ватиканського Собору	41
2. 1. 3. Термінологія на означення Східних Католицьких Церков в постсоборовій кодифікації канонічного права	46
2.2 Поняття «Церква sui iuris» в канонічному праві	48
2.3. Поняття «Інші Церкви sui iuris» в ККСЦ	50
2.4. Актуальний канонічний статус Мукачівської греко-католицької єпархії	53
ВИСНОВКИ	59
БІБЛІОГРАФІЯ	63